

Polietiléncsövek hegesztése

Tárgyszavak: vízvezeték; gázvezeték; nagy átmérőjű csövek; fűtőspirálos karmantyús hegesztés; fűtőelemes tompahegesztés; kivitelezés; gazdaságosság; hegesztők képzése.

Polietiléncsöveket 50 év óta használnak víz- és gázvezetékek kiépítéséhez. A jelenlegi, *harmadik generációs polietiléncsövekből készített vezetékek élettartama várhatóan eléri a 100 évet.* A vezetéket azonban egységes rendszernek kell tekinteni, amelynek élettartama nem csak a csövek tulajdonságaitól függ, hanem a kötőelemektől (fittingektől) és az összeépítés módjától és gondosságától is.

Kezdetben csak az épületek bekötéséhez használtak PE-csövet, a gerincvezeték fémből vagy kerámiából készült. A csatlakozást ragasztással, csavarozással rögzítették, amely nem bizonyult mindig elég tömörnek. Ma már a *földbe fektetett csövek is legtöbbször polietilénből készülnek, és átmérőjük elérheti a 225 mm-t. A PE 100-as csőanyag megjelenése lehetővé tette az átmérő további növekedését, és Németországban várhatóan bevezetik a vízellátásba az 500 mm, a gázellátásba a 315 mm névleges átmérőjű csöveket, de esetenként a 630 mm-es vagy akár a 710 mm-es csövek alkalmazása is felmerülhet. Csatornavezetékként kísérleti céllal már 1200 mm-es PE-csövet is fektettek a földre, és szakvásáron 1600 mm átmérőjű PE-csövet is kiállítottak.* A polietilén csőszakaszokat ma szinte kizárólag hegesztéssel kötik össze, ami által a vezeték egységes anyagból álló, folyamatos rendszerre válik. Ez különösen fontos az olyan országokban (pl. az arab országokban és Dél-Európában), ahol a víz minden cseppje „aranyat ér”, és nem engedhető meg az elszivárgás a vízforrás és a felhasználó között.

A hegesztés egyik korai módja a fűtőelemes karmantyús hegesztés, amikor a csővég külső és a karmantyú belső felületét megfelelő alakú fűtősablonnal melegítik fel úgy, hogy a felületi réteg megolvadjon. A csövet ezután tengelyirányban betolják a karmantyúba, és az olvadék megdermedéséig elmozdítás nélkül ott tartják. Ezt az eljárást ma már ritkán alkalmazzák. Helyette a beépített fűtőspirált tartalmazó kötőelemek terjedtek el. A másik alkalmazott eljárás a fűtőtükrös tompahegesztés.

A polietiléncsövek vezetéképítéskor figyelembe veendő tulajdonságai

A kis átmérőjű polietiléncsövek könnyűek, rugalmasak, és akár 100 m-es hosszban dobra tekerceselhetők, ezért kézi erővel is könnyen árokba fektethetők, és kevés csőkötést igényelnek. A nagy átmérőjű csövek ezzel szemben vastag falúak, nehezek, 6 m-es darabokban állnak rendelkezésre, és gyakran csak gépi berendezéssel mozgathatók, de merevségük ellenére rugalmasak és jól tűrik a terhelést.

Jellemző rájuk, hogy *nem tökéletesen kör keresztmetszetűek. Az európai szabványok (prEN 1555, prEN 12201) a szálakban szállított csöveknél gyártás után 1,5%-os ovalitást engednek meg. Ez 20 mm-es átmérőnél még csak 0,3, 400 mm-es átmérőnél azonban már 6 mm-es méreteltérést jelent. A tárolás során a csövek falának nagy tömege miatt azonban az összelapulás tovább nőhet.*

A szabványokban a csövek legkisebb külső átmérőjét használják jellemző méretként, amit névleges átmérőnek neveznek. *A túrés a 20 mm-es csöveknél 0,3 mm lehet, a 400 mm-eseknél akár 2,4 mm.*

Jellemző a polietiléncsövekre a csővégek beszűkülése. A megengedett átmérőcsökkenés 0,1 d, ami 20 mm-es csöveken 2 mm, 400 mm-eseken 40 mm.

További méretváltozást okozhat vágáskor a merőlegestől eltérő vágási szög. *Mindössze 2°-os eltérés a 20 mm-es cső kerületét 0,7 mm-re, a 400 mm-esekét viszont már 14 mm-rel növeli meg.*

Mivel jó minőségű, megbízható hegesztés csak jól összeillesztett felületeken, kis rések mellett végezhető, a cső méretre vágását nagy gondossággal kell elvégezni. Használható bármilyen kézi vagy villamos meghajtású fűrész, de a merőleges vágás érdekében vágóablont kell használni. Nagy átmérőjű cső vágásakor a cső teljes kerületén körülfutó ragasztószalag vagy más jel is kijelölheti a vágás irányát.

Csőkötés fűtőspirálos kötőelemekkel

63 mm-nél nem nagyobb átmérőjű csövekkel végzett épületbekötésekhez és elágazó elemek hegesztéséhez szinte kizárólag fűtőspirálos kötőelemeket használnak, de *400 mm-es átmérőig a legtöbb fittinggyártó kínál ilyen elemeket.* Ezeket fröccsöntik (ilyenkor nagyobb a gyűrűmerevség) vagy extrudált csövekből készítik (itt szavatolt az üregmentesség). A karmantyúk külső palástját középen huzallal vagy csőből kivágott és felmelegített gyűrűvel erősítik meg a hegesztési nyomással szembeni ellenállás megnövelésére. (A polietilényűrű hűlés közben zsugorodik, és nagy erővel „páncélozza” a kötőelemet.) A fűtőspirált esztergával „szántják be” a kötőelem belső felületébe, majd ráépítik a villamos csatlakozót.

A fűtőspirált teljesen vagy csak félig ágyazzák be a polimerbe. Az előző esetben vékony polimerréteg fedi a huzalt, és hegesztéskor annak meg kell olvadnia, mielőtt a hozzáhegesztendő csőfelület olvadni kezdene. Ha a huzal felület szabad, a cső és a fitting olvadása egyidőben indul meg. Mindkét spirálkivitellel évek során sok millió megbízható kötést létesítettek. Az egyik fittinggyártó azt állítja, hogy *a szabad spirált tartalmazó elemekben (amelyene- ket maga is forgalmaz) a hőduzzadás révén szűkülő részben az ömledékfront hullám alakú mozgásra kényszerül, emiatt megnő a tapadási felület és erősebb lesz a hegesztés.*

A hegesztés minőségét meghatározza az is, hogy milyen mélyen tolják be a csövet a kötőelembe. A cső és az elem közötti rész egy része ugyanis maga a hegesztőzóna, ahol kialakul a két polietilénforma között a homogén kötés. Másik része az ún. hidegzóna, amelyben megdermed az ömledék egy része, ezáltal lezárja a rést és lehetővé teszi a hegesztési nyomás kialakulását, és amely felveszi a fektetéskor fellépő kisebb szögváltozásokat, kiegyenlíti az ovalitást, a méreteltéréseket, a derékszögtől való eltéréseket. *Minél hosszabb a hegesztőzóna, annél erősebb a hegesztés, és minél hosszabb a hidegzóna, annél kevésbé hat a hajlítófeszültség a hegesztési zónára.* A **Friatec AG** (Mannheim) ezért a szokásosnál jóval hosszabb kötőelemeket kínál, amelyekben a hegesztési zóna a szabványok által meghatározott minimális hosszúság kb. kétszerese lehet (1. táblázat).

1. táblázat

A Frialen kötőelemek hegesztőzónájának hossza az európai szabványok szerint kötelező legkisebb hegesztőzónához viszonyítva

Csőátmérő, mm	Legkisebb kötelező hegesztőzóna, mm	Frialen elemek hegesztőzónája, mm	Hegesztőzónák hosszának aránya
32	10	21	2,1
63	11	29	2,6
125	16	42	2,6
225	26	72	2,7
400	47	83	1,9
630	67	110	1,6

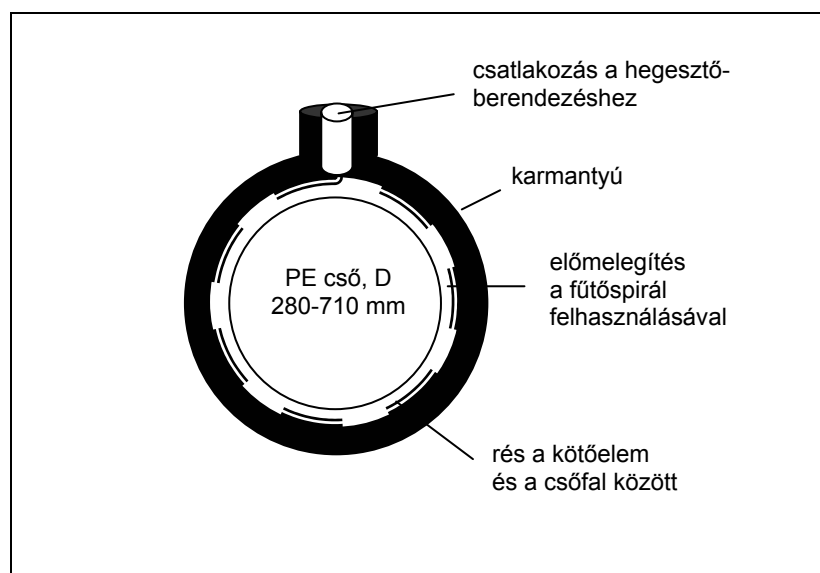
A kötőelemeken fel kell tüntetni a gyártó adatait, a névleges átmérőt, a nyomásfokozatot, a gyártási tétel számát. Egy másik címkén (pl. vonalkódon) meg lehet adni a hegesztési paramétereket és a szükséges hűtési időt. Ezeket egy arra alkalmas automatikus hegesztőberendezés le tudja olvasni és parancsként végre tudja hajtani.

A nagy átmérőjű csövek fűtőspirálos karmantyúval való hegesztése ugyanazokból a lépésekből áll, mint a vékony csöveké, azaz

- a cső méretre vágása,
- a cső előkészítése,
- a karmantyú pozícionálása,
- a hegesztés elvégzése.

A cső előkészítése az egyik legfontosabb feladat. Először letörlik a csővégről a durva szennyeződést, ezzel csökkenthető a hántolóberendezés kopása. Ha szükséges, nyomással igyekeznek a cső keresztmetszetét kör alakúra formázni. A csövön megjelölik azt a hosszúságot + 2 cm-t, ameddig a karmantyút fel fogják tolni. Ezen a hosszön forgó hántológéppel lemunkálják a cső felületét olyan mélységben, hogy a karmantyú kézzel könnyen ráhúzható legyen. Ha egyes helyeken szorul, itt kézi eszközzel lehet a méretet finomítani. A karmantyú végleges felhúzása előtt megtisztítják a csövet és bejelölik a betolási hosszt. Ha a kötőelem a helyén van, tartószerkezetben rögzítik a kötést, és az így marad a lehűlésig. A karmantyú csatlakozóját összekötik a hegesztőberendezéssel, és elvégzik a hegesztést.

A 280–710 mm átmérőjű csövek hegesztőspirálos karmantyús kötéséhez fejlesztették ki az előmelegítés utáni hegesztést. Ilyen nagy csöveknél nagy a valószínűsége annak, hogy a tárolás alatt tömegük révén deformálódnak, keresztmetszetük eltér a kör alaktól és az összehegesztendő felületek között a kívánatosnál nagyobb rés marad. Ilyenkor a fűtőspirált két lépésben hevítik fel; az első lépésben csak annyira, hogy a polimer felmelegedjen, de ne olvadjon meg. A hőtágulás hatására a két felület közötti távolság csökken, és a második lépésben megolvadó polimer ömledéke könnyen kitölti azt (1. ábra). A hegesztőberendezést ebben az esetben két különböző vonalkód vezérli.

1. ábra Nagy átmérőjű csövek hegesztése két lépcsőben
(1. lépés: előmelegítés, 2. lépés: megömlesztés)

Tompahegesztés

A tompahegesztést is 40 éve alkalmazzák polietiléncsövek összekötésére. Ennek lényege, hogy a merőlegesen levágott csöveket fűtött függőleges sík fűtőelemhez (fűtőtükörhöz) nyomják, majd a megolvadt csővégeket összenyomják és az ömledék megdermedéséig ilyen helyzetben tartják. Ez az eljárás kis átmérőjű csövek esetében meglehetősen egyszerű, *nagy átmérőjű csövek hegesztése azonban robusztus gépi berendezést igényel, amelynek a munkaterületen helyet kell biztosítani.* A gép a következő részekből áll:

- hidraulikusan mozgatott szán,
- egyengető gyalu,
- fűtőelem,
- hidraulikavezérlés. (A hidraulikavezérlés rendszerint el van látva adat-rögzítő egységgel).

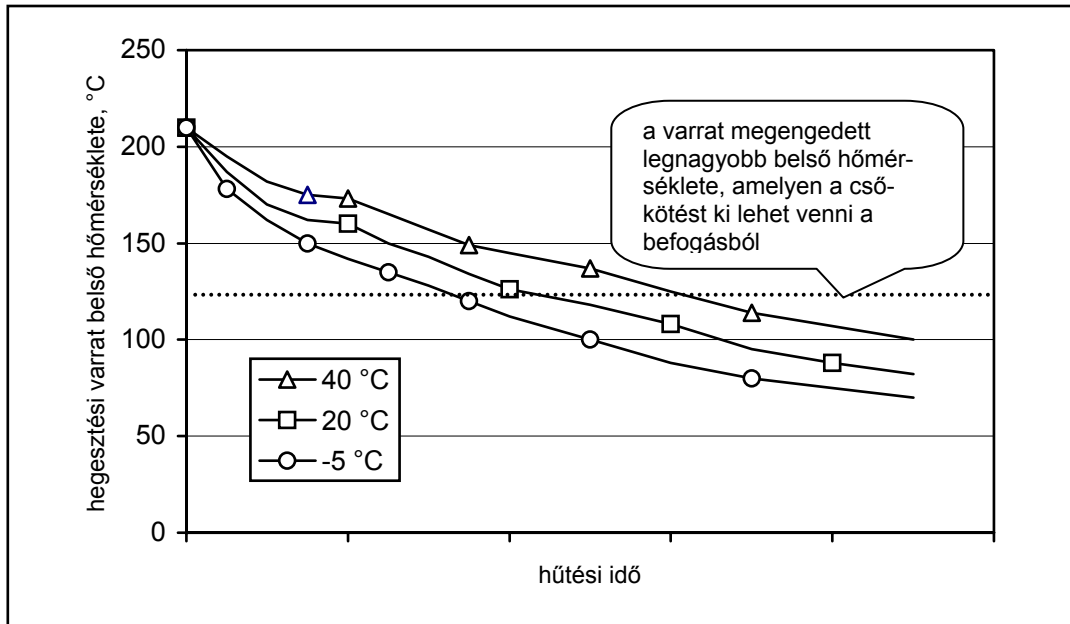
Tompahegesztő berendezéseket egészen 1800 mm-es átmérőig kínálnak a gyártók. CNC vezérléssel nagyon pontosan szabályozható a hőmérséklet és a hegesztéskor alkalmazott nyomás. A hegesztés folyamata a beállított paraméterekkel teljesen automatikus, a hegesztés minősége ezért nem függ a hegesztést végző személytől. A hegesztési varrat szilárdsága eléri a csőanyag szilárdságát.

250 mm-nél nagyobb átmérőjű csövek összeépítésekor a tompahegesztés gazdaságosabb, mint a fűtőspirálos kötőelemek alkalmazása. Az átmérő (és a csőfal vastagságának) növekedésével azonban jelentősen megnő a hűtési idő. Ez lerövidíthető az ún. CTC eljárással (CTC: cooling time control, a hűtési idő ellenőrzése). Ennek lényege, hogy egy érzékelő és egy szoftveralgoritmus segítségével kiszámítják azt a hűtési időt, amely alatt az aktuális környezeti hőmérsékleten a hegesztési varrat teljes vastagságában lehül arra a hőmérsékletre, amelyen a cső a friss kötés sérülése vagy deformációja nélkül kivethető a rögzítőszerkezetből. A számítás különböző polietilén csőanyagokkal (PE 63, PE 80, PE 100) elvégzett laboratóriumi kísérleteken alapszik (2. ábra). Eszerint a DVS 2207 irányelvekben 40 °C-os melegben kötelező hűtési idő után kapott állapot 20 °C-os környezetben 33%-kal, 5 °C-os környezetben 54%-kal rövidebb idő alatt érhető el, azaz ennyivel rövidíthető meg a hűtés időtartama.

A fűtőspirálos kötőelemekkel és a tompahegesztéssel készített csőkötések összehasonlítása

A költségtakarékosság igénye egyre nagyobb súllyal nehezedik rá a csővezetékek építőire, az üzemeltetőkre és az egész csőgyártó iparra, emellett egyre növekednek a biztonságra vonatkozó elvárások is (követelmény, hogy a vezetékrendszer minden egyes elemét később is azonosítani lehessen és

nyomon lehessen követni, továbbá dokumentálni kell a hegesztés minden egyes lépését), ezért egységes nézőpontot kell kialakítani a vezetékfektetés területén. Mindig a legalkalmasabb eljárást, és annak korszerű, az adott célra optimális változatát kell alkalmazni.

2. ábra A hegesztési varrat belső hőmérsékletének változása a hűtési idő alatt 40, 20 és -5 °C-os környezetben

Mindkét hegesztési eljárás sok éves gyakorlatban bizonyította alkalmazását, de mindkettőnek vannak az adott esetben előnyei és hátrányai. A 2. táblázat az előnyöket hasonlítja össze.

Előfordul, hogy egyazon vezetékrendszerben mindkét eljárást felhasználják. A palermói vízvezetékrendszert pl. úgy építették ki, hogy két tompahegesztés után egy karmantyús hegesztést létesítettek. Ennek oka egyrészt az építéskor rendelkezésre álló szűk hely, másrészt az a felismerés volt, hogy a vezetékben esetleg keletkező gyors repedésterjedést a karmantyúk megállítják.

A csővezetéket építők képzése

Németországban a Német Hegesztéstechnikai Egyesület (DVS, Deutscher Verband für Schweißtechnik) irányelvei határozzák meg a csővezeték építésekor követendő eljárást, és ezek alapján végzik a kivitelezők képzését is (DVGW Arbeitsblatt 330 és 331). A tanfolyam hallgatói elméleti és gyakorlati képzést kapnak, a tanfolyam végén pedig írásbeli és gyakorlati vizsgát

tesznek. Sikeres vizsga után egy évig érvényes hegesztő jogosítványt kapnak. Ennek a szigorú rendszernek eredményeképpen a jelenlegi csővezetékek kiemelkedő minőségben készülnek el.

2. táblázat

A fűtőelemes tompahegesztés és a fűtőspirálos karmantyús hegesztés előnyeinek összehasonlítása

Fűtőelemes tompahegesztés	Fűtőspirálos karmantyús hegesztés
➤ jó reprodukálhatóság, különösen CNC vezérléssel ➤ a varratnál kitűremkedő ömledék révén öntisztító hatású ➤ az erőteljes befogás kiegyenlíti a tengelyirányú deformációt és kör alaktól való eltérést ➤ a stabil szán és a befogás megvédi a kötés helyét a fellépő hajlító és fektetési feszültségektől, ➤ az elektromos gyalu eltávolítja a cső homlokfelületéről az oxidréteget, ➤ 250 mm felett hatásosabb és gazdaságosabb, de CTC eljárással a mérethatár kisebb, ➤ a hegesztési varrat egyszerűen, rátekintéssel ellenőrizhető, ➤ 710 mm feletti átmérőjű csövekhez is alkalmazható.	➤ épületbekötésnél a leggazdaságosabb eljárás ➤ szűk helyen, pl. útkereszteződésben ideális eljárás, ➤ elágazó kötőelemekkel különböző formájú rendszerek alakíthatók ki, ➤ a cső belsejébe nem juthat ömledék, a cső keresztmetszete nem szűkül le, az áramlás zavartalan marad, ➤ a fűtőspirálos karmantyúk könnyűek, egyszerűen szállíthatók és kezelhetők, ➤ különböző generációjú anyagból készített és eltérő falvastagságú elemek is hegeszthetők egymással, ➤ a szükséges eszközök és szerszámok egyszeri beruházást igényelnek, ➤ speciális kötőelemek sem növelik a szerelés költségeit, ➤ könnyen kivitelezhető, gazdaságos eljárás utólagos bekötés vagy javítás esetén.

Pál Károlyné

Eckert, R.: Verbindungstechnik für PE-Rohre. = 3R International, 42. k. 3–4. sz. 2003. p. 232–237.

Steiert, Th.; Schuster, B.: Verbinden von PE-Großrohren.= 3R International, 42. k. 3–4. sz. 2003. p. 226–230.